

A hanghatások és az emberi testrészek mozgásainak a képe a magyar nyelvben

Adalékok az akcióminőség kérdéséhez

1. Bevezető. Dolgozatom hármassal íródott. Elsődlegesen az emberi és egyéb hanghatások, valamint a kézhez, lábhoz, fejhez köthető főbb mozgások, helyváltoztatást okozó cselekvések nyelvi képét kívántam megrajzolni a nyelvünkben. A második feladatot maga az anyag adta: már a korpusz összeállítása közben nyilvánvalóvá lett, hogy az összegyűlt igék túlnyomó többsége jól meghatározható morfológiai jellemzőkkel rendelkezik, úgynevezett mozzanatos vagy gyakorító képzős alak (*zizzen, bólint, huppan – susog, köhög, csobog*). Állást kellett tehát foglalnom abban a kérdésben, köthetők-e ezek az igék az akcióminőség fogalmához, és ha igen, annak mely típusait jelenítik meg. Utolsó lépésként felvázoltam az azonosított akcióminőségek egymáshoz viszonyított rendszerét. Megközelítésben több okból is támaszkodtam a természetes nyelvelmélet kutatásainak az eredményeire. Egyfelől, mert ez a saussure-i jelfelfogással szembehelyezkedő, a múlt század 70-es éveiben kiteljesedő irányzat – a kognitív nyelvészethez hasonlóan – meghatározónak tekinti a nyelv formai jegyeinek alakításában az úgynevezett prototipikus beszélőt, azt, ahogyan ő a világot tapasztalja (Mayerthaler 1981), munkám pedig lényegében a különböző ingerek által keltett érzetek nyelvi feldolgozásának a mikéntjéről szól. Magától értetődőnek tűnt az is, hogy a hangutánzó igék, valamint az elkülönített akcióminőség-csoportok formai-szemantikai jegyeinek, a köztük levő összefüggéseknek a leírásába bevonom a természetes morfológia fogalmait, így az áttetszőséget és nem utolsósorban az ikonicitást (lásd a 2.2. részt).

Az igék említett morfológiai sajátosságai miatt A magyar nyelv szóvégmutato szótárát (Papp 1969) tettem meg a fő forrásomnak, a szinonimaszótárakat csak ellenőrzésre, kiegészítésekre használtam. Az egyes szemantikai osztályok felállításához elégnem éreztem saját anyanyelvi kompetenciámat, akcióminőség-típusokba való besorolásukhoz azonban állást kellett foglalnom a fogalom tárgyamat érintő kérdéseiben.

2. Az akcióminőség fogalma, formai megjelenítése. Az akcióminőség legvitatottabb pontja az aspektusirodalomnak: ellentmondásos a viszonya magával az aspektussal, nincs megnyugtatóan tisztázva, hogy van-e létjogosultsága „az aspektus szubjektív, az akcióminőség objektív lexikai kategória” nézetének (többek között

Forsyth 1970), de véleménykülönbség tapasztalható a formai kérdésekben is (lásd alább), arról nem beszélve, hogy jószerivel annyi akcióminőség-fajta létezik, ahány klasszifikáció.

E bizonytalanságok, ellentmondások a magyar szakirodalomban is tetten érhetők. A legnagyobb egyetértés talán a funkciója körül van. Noha ma akcióminőségként azonosított jelentéseket nagyon korán elkülönítettek nyelvtanaink (Szenczi 1610: 143–5; Komáromi Csipkés 1655: 104), maga az akcióminőség terminus első említéséhez képest (Brugmann 1885) viszonylag későn tűnt fel a magyar nyelvészeti szakirodalomban. Jómagam a Mai magyar nyelvben találkoztam először vele (Bencédy et al. 1971: 23). A talált definíciók azonban harmonizálnak egymással: a főként gyakorító és mozzanatos képzős igék tartalmát a cselekvés, történés lefolyásának módjaként, a cselekvés, történés minőségeként értelmezik (Balassa 1943: 185; Temesi 1961: I. 208–10; Bencédy et al. 1971: 23). Az utóbbi évtizedek írásai, amelyek főként német és orosz munkákra támaszkodnak, hasonlóképpen vélekednek a szerepéről. Pete István az 1980-as orosz akadémiai nyelvtant idézve a cselekvések időbeli, mennyiségi és eredményességi módosulásairól szól ezzel kapcsolatban (Pete 1983: 137–49). Kiefer Ferenc (1992: 817–23; 2006: 137–204) ugyancsak a cselekvések, történések lefolyásának a módjával azonosítja. Éles különbség mutatkozik ellenben formai megjelenítésének a megítélésében.

Kiefer (2006) Isačenko (1962) felfogását elfogadva akcióminőséget csak olyan igéknek tulajdonít, amelyekben a bázisigékhez valamilyen affixum kapcsol új jelentéselemet (*agyondolgozza magát, megvakar, írogat, integet*): „Az akcióminőség a morfológiailag összetett ige toldalékolással vagy igekötővel termékeny módon bevezetett járulékos tulajdonsága” (i. m. 146), vagyis elveti azt a gondolatot, hogy minden ige kifejezhet valamilyen cselekvési módot (ezzel ellentétesen vélekedik például Fülel-Szántó 1980: 330). A nézet képviselői (Kiefer–Ladányi 2000: 475–80; Pátrovics 2004) a magyar nyelvben ezt a funkciót az igekötőkön kívül mindössze a *-gAt* képzőben találják meg.

A kétféle formai megítélés között feszülő ellentmondás nyilvánvaló: a Mai magyar nyelv – de A mai magyar nyelv rendszere is – az igeképzők tucatjában talál akcióminőséget: 18 féle gyakorító és 10 mozzanatos képzőt sorol fel (Bencédy et al. 1971: 121–5). Helyszűke miatt csak a termékenyebbnek ítélteteket idézem közülük: *-gAt, -Og, -Ong, -Ozik* ↔ *-An, -Int*. Ha végignézünk a grammatika által megadott példákon, azt tapasztaljuk, hogy vannak köztük olyanok, amelyekben a derivátum jelentése az alapszó és a képző jelentésének eredője (*köp+dös, hever+észik, dolgoz+gat*), de léteznek köztük olyanok is (ezek vannak többségben), amelyekben a képzés bázisát jelentő tő úgynevezett passzív vagy fiktív tő: *ragy+og, vis+ong, köh+int* stb. (Első elemük morfológiai megítéléséről lásd: Laczkó 2000: 38; Fehér 2013: 162; H. Varga 2014.) Pete fentebb idézett dolgozatában szintén említést tesz alapigét tartalmazó (*el-olvas-gat, el-ad-ogat*) és a nélküli formákról (*hajl+ong, fesz+eng, pukk+an, lebb+en*). Az Isačenko- és Kiefer-féle hozzátoldó felfogásban az előbbiek akcióminőség hordozói lennének, az utóbbiak azonban nem.

Az első eldöntendő kérdés számomra az volt, vonatkoztassak-e el a passzív vagy fiktív tövű szavak szerkezeti felépítésétől, tegeyek-e úgy, mintha a többtucatnyi

képző ott sem lenne a tetemes számú igében, mondván, a *pattog*, *köhög* igék jelentésének konstitutív része az ismétlődés, ugyanúgy, mint a *lélegzik* esetében? Vagy tulajdonítsak jelentőséget nekik (több száz igről van szó), és tetelezzem fel, hogy meglétük nem véletlenszerű, sőt akár rendszert is alkothatnak, információkat hordozva a világ egy adott szegmensének feldolgozásáról a nyelvünkben.

Az utóbbi út mellett döntve a mozzanatos vagy gyakorító képzős alakokat akcióminőség-jelölőknek tekintem, ahogy a produktív képzéssel létrejött *-gAt*-os származékokat is. A közös funkcionális kategóriába helyezéssel azonban korántsem teszek egyenlőséget közlök: amint az alábbiakban kifejtem, más-más szerepeket töltenek be, eltérnek grammatikai jellemzőik és pragmatikai (a nyelvhasználót érintő) ismerveik alapján egyaránt.

2.1. Az akcióminőség mint derivációs kategória: az időben kiterjedt mozgások, cselekvések és *-gAt* képzős származékaik. A korpusz kisebb hányadát olyan morfológiailag egyszerű igék alkotják, amelyek időben kiterjedt cselekvéseket írnak le (*megy, beszél, fut, néz, siet*), tehát duratívak, magyarul tartós akcióminőségűek. Az elnevezést Comrie-től kölcsönözöm, aki az inherens jelentésről szólva beszél puntuális és duratív szembenállásról (Comrie 1976: 41–4). Az inherens jelentés és az akcióminőség viszonyának taglalása messze szétfeszítené dolgozatom keretét, így csupán azt jegyzem meg, hogy Comrie a szóban forgó fejezet előtt lábjegyzetben jelzi, hogy az inherens jelentés – amely az ő rendszerében a morfológiai felépítéstől függetlenül sajátja az igének – és az akcióminőség hasonló fogalmak. Az utóbbitól a német és szláv értelmezések közötti ellentmondások miatt eltekint (míg a német szakirodalom lexikalizálódott jelentéseként azonosítja az egyes akcióminőségeket, a szláv a derivációs morfológia körébe utalja őket: i. m. 6–7).

Az időbeli kiterjedtség, a tartósság legáltalánosabb, természetes cselekvés-élményünk: a gazdaságosságra való törekvés jegyében jelöletlen a nyelvünkben, ahogy a legtöbb más nyelvben is. A tartós cselekvéseket új akcióminőség-elemmel a *-gAt* képző gazdagíthatja. E származékok (*olvasgat, sétálgat, nézeget*) jelentése levezethető az alapszó és a képző jelentéséből, tehát – a természetes morfológiából kölcsönözve a terminust – szerkezetüket tekintve transzparenssek (áttetszők), és ezzel együtt a szerkezeti ikonicitás elve is érvényesül bennük, mivel ugyanannyi morfológiai elemet foglalnak magukba, ahány tartalmi vonatkozást megjelenítenek (az áttetszőségről, szerkezeti ikonicitásról lásd: Ladányi 2007: 29–35). A strukturális vagy generatív felfogás szerint a beszélő anyanyelvi kompetenciájának birtokában, termékeny morfológiai szabály segítségével, kommunikációs szükségleteitől, szándékaitól függően alkothatja meg őket, a nyelv lexikonjában azonban nincsenek jelen. E jellemzőik alapján derivációs akcióminőség-kategóriaként határozom meg a típusukat. (A kognitív grammatika ezzel szemben azt feltételezi róluk, hogy a használat gyakoriságától függően rögzülnek a mentális lexikonban: a gyakoriakat „készen” hívjuk elő, és csak a ritkábbakat, újakat képezzük.)

Kiefer kétféle funkciót tulajdonít a *-gAt* képzős származékoknak. Egyrészt ismétlődést, mégpedig a rendszerességhez vagy rendszertelenséghez egyaránt köthető iterativitást és rendszertelen ismétlődést, azaz frekventativitást. A taglalt tartós cselekedetek ismétlődésfajtáinak értelmezésével most nem foglalkozom,

mert erősen kontextusfüggőnek tartom a jelentésüket: a *Nyaranta irogat a kertjében* mondat utalhat rendszeres, de hébe-hóba történő időtöltésre is. A *-gAt* másik funkciója a csökkent intenzitással végzett cselekvés kifejezésre juttatása, a deminutivitás megjelenítése (erről részletesen Kiefer 2006: 150–62). Az funkciót elemzéseim alapján részben módosítom, részben kiegészítem. Először is megváltoztatom a megnevezését: mivel duratív igékhez társuló jelentésről van szó, az intenzitáscsökkenést a duratív akcióminőség egyik altípusaként helyezem be a rendszerembe. Mellette megkülönböztetek duratív-disztributív akcióminőséget is. (A durativitásra az *a*) kóddal utalok, alfajaira alsó indexszel.)

2.1.1. Az időben kiterjedt mozgások, cselekvések intenzitáscsökkenése. a₁): duratív-deminutív akcióminőség. A hosszabb ideig folytatott mozgások, cselekvések intenzitásának csökkenése megélt tapasztalataink közé tartozik: ha sokáig csinálunk valamit, elfáradunk, tempónk lelassul, de van elképzelésünk a megfelelő tempójú cselekvésekről, az attól való elhajlást tehát érzékeljük, és nyelvileg meg is jelenítjük. Kiefer a durativitáshoz korlátlanul hozzátoldható jelentésként határozza meg: „a deminutív akcióminőség minden duratív igekötőtlen cselekvésigéből képezhető” (2006: 162). A kizárólagos képzésmód lehetősége megítélésem szerint pontosításokat kíván: a szemantikai összeférhetetlenség például gátat szabhat a funkció érvényesülésének: a gyors, de tartós mozgások, történések intenzitásának csökkentése értelmetlen lenne, mivel jelentésük alapelemétől fosztanánk meg őket (‘egy kicsit, lassan, nem intenzíven’ **sietget*, **loholgat*, **roboggat*, **trappolgat*). Megközelítésemből következően duratív-deminutív akcióminőségűnek tartom a ritkább gyakorító képzős, szótári lexémákat is: *mendegél*, *iddogál*, *eddegél*, *sírdogál*, *néздегél*, *kacarászik*, *fütyörészik*, *mendegél* (lásd még a 4.1. pont 2. táblázatának dem. rövidítéssel ellátott tagjait).

2.1.2 Az időben kiterjedt mozgások, cselekvések többfelé irányulása. a₂): duratív-disztributív/deminutív akcióminőség-viszony. A duratív mozgások, helyváltoztatások, ritkábban cselekedetek sajátja lehet úgy, hogy többfelé, más-más tárgyakra, helyekre, időpontokra irányulnak: *olvasgatja a verseket*; *rajzolgatja a házakat* (egyiket a másik után). De ezt a jelentést találjuk a deminutív képzésből az imént kizárt gyors mozgást megjelenítő igékben: *futkos*, *rohangál*, *rohangászik*, *nyargalászik*, *száguldozik* (az ÉrtSz. is belefoglalja magyarázatukba az ‘ide-oda’, ‘kisebb sebességgel’ tartalmat). A disztributív jelentéshez társulhat intenzitáscsökkenés, és ez szintén természetes folyománya a hosszan tartó, többfelé irányuló cselekvéseknek.

2.2. Az akcióminőség mint lexikai kategória – a hanghatások kettőzötten ikonikus megjelenítéséről. A korpuszt alkotó igék fő jellemzője, hogy a nyelv lexikonjában fellelhető szavak, amelyeknek köre a kommunikációs szükségletektől függően analógiás úton bővíthető kisebb számban. (A nyelvtanokkal ellentétben ezt a folyamatot nem tekintem teljesen lezártnak, a hangutánzó, hangulatfestő szavakkal ugyanis igen mostohán bánnak a szótáraink: a beszélt nyelvben és a nyelvjáráásokban ismert és számon tartott onomatopoeitikus szavaknál jóval

több, a pillanat ihlette forma él, illetve születik.) Köztük és az előbbi *-gAt* morfémás szavak között pragmatikai szempontból a leglényegesebb különbség az, hogy míg a termékeny képzés származékait vagy „készen” hívja elő a beszélő, vagy a megfelelő művelettel létrehozza őket, addig a hagyományos mozzanatos, gyakorító alakoknál minden bizonnyal az előbbi folyamat játszódik le, ami nem jelenti azt, hogy ne végezne egyeztetést a nem nyelvi valóság, a kifejezendő szándék és a lehetséges nyelvi formák között: *kicseppent a tinta*, mondjuk, ha egy tintafoltot látunk az abroszon; a csapból lassan, de folyamatosan csordogáló víz látványát viszont a *csepeg* a víz kijelentéssel adjuk vissza. A két ige (nyelvi jel) közötti választásban ikonikus felépítésük, az abban meglévő eltérések meghatározó szerepet játszhatnak. Nézzük meg tehát, miben és hogyan nyilvánulhat meg az ikonicitás a tárgyalt igecsoportokban.

Az ikonikusság Charles Sanders Peirce szemióziszelméletében a jel meghatározó tulajdonsága. Peirce az ikonikus, vagyis a jeltárgyukra hasonlóság alapján utaló jeleknek három típusát különíti el: kép, diagram és metafora (a témáról: Peirce 1994; magyarul: Jakobson 1972: 119; Szegedy-Maszák 1975). A képek a hasonló tulajdonságaikon keresztül reprezentálják denotátumukat: ezt a szerepet tölti be a megrajzolt vonat a közlekedési táblán. A diagramok a kapcsolati hasonlóságok, az analógia alapján idézik meg a tárgyukat: ezt teszi például a termelés alakulását követő grafikon. A metafora a jel tárgya és más entitások közötti párhuzamosságokra épít. Peirce szemiotikai elméletének fontosságát a nyelvészetben először Roman Jakobson ismerte fel, és felhasználta annak bizonyítására, hogy a nyelvi forma és a jelentés viszonya nem önkényes (Jakobson 1971; magyarul 1972). Jakobson kiterjeszti érvényességét a legkézenfekvőbb terület, a fonológia (onomatopoetikus szavak, hangszimbólumok) mellett a morfológiára, sőt a szintaxisra is. Törekvéseinek népszerűségét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy az ikonikusság a 80-as évek funkcionalista-tipológiai nyelvészetében már mint a nyelv legfőbb szerkesztőelve jelenik meg (Givón 1985: 189).

A tárgyat képező igék morfológiai-szemantikai szerkezete az áttetszőség más-más eseteit, az ikonikusság eltérő fokozatait testesíti meg. Vannak a morfémahatárokat és a jelentéselemeket pontosan megtartó, morfoszemantikailag transzparens szóalakok: *hüpp-ög, krák-og, jaj-ong, cupp-og*. (Morfortaktikai transzparenciáról érdekes módon inkább a fiktív tövű szavak esetében beszélhetnénk, ugyanis a morfortaktikai transzparencia az áttetszőségnek az a foka, amikor is a szóelemek élesen elhatárolhatók, a felismerésüket semmi sem akadályozza, még a szótag- és morfémahatárok is egybeesnek: *mor-dul; pen-dül*.) A vizsgált alakok között vannak, amelyekben a szótó különböző fokú módosuláson ment keresztül: némelyekben könnyen rekonstruálható (*szisszent* ← *ssz*, *pisszent* ← *pszt*), másokban ellenben csak a képző a szemantikailag értelmezhető elem (legy-int). Sőt a változások a szemantikai transzparencia teljes elvesztéséhez is vezethettek (*cseveg* stb.), amikor is már nem beszélhetünk ikonicitásról.

A korpuszom nagy hányadát kitevő hangutánzó igék Dressler szerint kétféleképpen lehetnek ikonikusak: a jelölő ikonikusan, ismétlődéssel utánozza a szignátum ismétlődését: *pi-pi, vau-vau* (Dressler 1987: 99). A hasonlóság ebben az esetben absztraktabb természetű, mert a természetben elhangzó sokszoros ismétlést egyszerű

kettőzés adja vissza, vagyis Peirce rendszerében a jelenség a diagramszerű ikonikussággal egyezik meg. Vannak nyelvek, így a mikronéziai mokilese, amely a mozgások visszaadásakor is él ezzel a lehetőséggel: *kak* 'egyszer szökell'; *kakkak* 'egynél többször szökell'; *kakkakkak* 'szökellve marad'. (Az iménti műveletről, a reduplikációról, valamint a részleges reduplikációról lásd Moravcsik 1978; Regier 1998; Kowenberg-LaCharité 2005; Mattes 2006; Ladányi 2007: 64; H. Varga 2012: 348.)

Az ikonikusság másik esete az úgynevezett lexikai ikonikusság, amikor a szótó imitálja a természet hangjait, az új szó pedig a szokásos igeképzési művelettel jön létre: *to twitter* ('csiripel'). Ilyen a magyarban az iménti fordítás mellett a *züm-mög*, *klikkel*, *kuruttyol*, *oázik*, *iázik*, *gurgulázik* stb. (Ezek a szavak Saussure rendszerében motiváltak lennének.) Csakhogy a hangutánzó igéink kisebb hányadát teszik ki ezek a hangutánzó szó + igeképző alkotta formák, a többségüknél a hangkép tükrözése egybeesik a hangeffektus lefolyási módjának egyidejű kódolásával, a létrejött jelentés tehát kettős (hangképi és szerkezeti-morfológiai) ikonikus kötés eredménye:

hangutánzó szó + akcióminőség- jelölő = az alapszó által visszaadott hang + lefolyásának módja

<i>röf(f)</i>	+ -ent	= <i>röf</i> 'egyszer'
<i>röf</i>	+ -ög	= <i>röf</i> + <i>röf</i> + <i>röf</i> ... 'sokszor, egymás után'

2.2.1. Lexikai akcióminőségek: pillanatnyiség, ismétlődés. A fő kérdés persze az, hogy felfedezhető-e szabályszerűség a képzők jelenléte és funkciói között az összegyűjtött, majd szemantikailag homogén családokba rendezett igéknél, még világosabban fogalmazva, a szóban forgó lexikai elemek akcióminőséget kifejező, egységes grammatikai jellemzőkkel rendelkező kategóriákba szerveződnek-e (úgy, ahogy mondjuk a visszaható vagy kölcsönös igeosztályok). Hogy ezt megválaszoljam, jellemzem az úgynevezett mozzanatos és gyakorító képzős igéket. A szótári magyarázatok segítségével, valamint az anyanyelvi kompetenciámra támaszkodva két fő fajtájukat tudtam meghatározni: b) gyakorító (iteratív), c) mozzanatos (puntuális), akcióminőségűeket. Mint majd látni fogjuk, ismételen kell szólnom a -gAt kapcsán taglalt, a) jelű tartós akcióminőségről, illetve annak alosztályairól. (Az alcsoportokat alsó indexben, rövidítve jelölöm a példákban.)

b) Iteratív akcióminőség: a pontszerű hangeffektusok időben közeli (vagy viszonylag közeli), egymásutániságát jeleníti meg: 'többször, röviden, egymás után': *csetteg*, *csattog*, *pislog*. Itt inkább az idegen elnevezést használom, mert a „gyakorító” jelző nem elég pontos az ismétlésnek erre a válfajára, amely nem azonos sem a rendszertelen ismétlődésű frekventatív (*meg-megáll*), sem a -gAt képző duratív igékkel kifejezett szerepeivel: *énekelget*, *dalolgat* (lásd duratív-deminutív, iteratív, disztributív akcióminőségek).

b) Iteratív-deminutív akcióminőség: 'egymás után, egyre gyengébben'. A gyorsan végbemenő pontszerű cselekvések megsokszorozódása járhat intenzitás-

csökkenéssel (*köhécsel*), de annak erősödésével is. Az ismétlésből következő intenzitás-erősödéssel a magyarban nem találkoztam, Pátrovics a lengyelből, németből viszont tud példát adni (Pátrovics 2004: 41).

b₂) Iteratív-disztributív akcióminőség: az ismétlődő cselekvés más-más argumentumra, tárgyra, helyre irányul: *ő kapdosta el a labdákat; csak bökdöste a villájával a húsokat*. Főként a kéz mozgásaihoz kötődő, és a kontextus segítségével azonosítható AM.

c) Mozzanatos (puntuális) akcióminőség: azt jeleníti meg, hogy a hangeffektus, mozgás időben nem kiterjedt, ponszerű. A b) típusnak egyszeri megnyilvánulása, parafrázisa: 'egyszer, röviden': *csettint, csattan, legyint*. A cselekvések, történések időbeli lefolyására utaló fázis-akcióminőségek közé tartozó puntuálisként tartom számon a hozzá nagyon közel álló kezdő, valamint az egyszeriséget jelölő szemelfaktív típusal együtt. A magyar nyelvtanírói hagyományban több mint száz éve élő elnevezést, amelynek ihletője talán a főnévi alapszó régi jelentése volt ('nagyon kis időszakasz, pillanat': ÉrtSz. V. 44), jónak tartom, de használom rá a külföldi szakirodalomban elterjedt puntuális (punctual) jelzőt is.

3. A hanghatások, mozgások nyelvi képe. Az alábbi igecsoportokban tetten érhető szemantikai-szerkezeti ikonicitás a világ kognitív feldolgozási műveleteinek és a nyelvi formáknak az egységéről vall.

3.1. A mozzanatosság és ismétlődés mint grammatikai kategória? – Puntuális – iteratív akcióminőség-oppozíciók: • ↔ •••• (*böffen/böffent* ↔ *böfög*). Elemzésem élére nagy számuk miatt a mozzanatosság és a gyors vagy kevésbé gyors, rendszerszerű egymásutániság esetei kíváncsiak. Elméletben mindkét hatás kitüntetett helyet foglalhat el az érzékelésben, kiváltképpen a fül számára. Az emberi hangadásokra 20 körüli mozzanatos-iteratív szópárt találtam, az egyéb természetbeni hangeffektusokat, mozgásokat kifejezők között további 60-at (1. táblázat). Ha ehhez még hozzátesszük a testrészekhez köthető lexémákat (3.3. rész), száz párnál nagyobb családot kapunk, és akkor még nem vettem számításba a dialektusok és a mindennapi nyelvhasználat szótárba be nem került alakjait. A szerkezetük szerint párban álló, de eltérő jelentésű formákat természetesen kizártam a listából: *suhan – suhog*. (Fabó Kinga ennél jóval kisebb, pontosan 21 tagból álló csoportot feltételez [Fabó 1989: 41]).

Jelentésük és morfológiai felépítésük ikonikus viszonya a következő képletben foglalható össze:

hangutánzó szó				
	+	-An(t)	↔	Og
fiktív/passzív tő		↓		↓
		'egyszer'	↔	'sokszor, egymás után'

A homogén, azonos funkciójú és formai jegyeket mutató, kettős rendszer tagjairól (lásd 3.2., 3.3. részeket) elmondható: a két ige típus jelentése egymást feltételezi, egymáshoz képest létezik, a beszélő mentális lexikonjában egyik felidéli a másikat, és fordítva. Megalapozottnak tűnik az a kijelentés tehát, hogy a mozzanatosság és az iterativitás ezen megjelenésmódjai grammatikai szabályosságot mutatnak. Erre utal Fabó is, amikor kijelenti róluk: „a két szó közti hangalakbeli különbség, illetve összetartozás grammatikalizált” (i. m. 41). Hozzáteszem, Comrie a durativitásról, punktualitásról szólva éppen ilyen igéket említ példaként a magyar nyelvből, sőt egyértelműen igeosztályba tömörülő elemeknek mondja őket: „In Hungarian, too, there are several suffixes which serve in general to mark verbs of **this class**, such as *zörren* 'knock, give a knock' (cf. *zörög* 'knock' (possibly repeatedly) [...] thus a number of languages do recognise **class of verbs** that under normal circumstances can only refer to punctual situations (or iteration of punctual acts)” (Comrie 1976: 43–4, kiemelés tőlem, Sz. K.).

3.2. Emberi és természetbeni hanghatások, mozgások képe. Elöljáróban jelzem, hogy a punktuális akcióminőségűek közé helyeztem néhány hagyományosan kezdőnek nevezett, *-dUL* képzős szót is. Noha Simonyi Zsigmond még elkülönít úgynevezett háromtagú, ugyanabból a töből gyakorító, mozzanatos és kezdő formákat eredményező képzést (*mozog, moccan, mozdul; zörög, zörren, zördül; rezege, rezzen, rezdül*: Simonyi 1895: 413), a mozzanatosság és kezdés distinkcióját nem tartom fontosnak, mert mindkettő a punktualitás egyik megjelenési formája, így jelentésük is közel áll egymáshoz: *a bokor megrezdül* (kezdet); *a zajra megrezzent* (egyszer, gyorsan). Az alábbi, 1. táblázatba sorolt 1. tömörülés azonos grammatikai vonásokat hordó igéihez alcsoportként még hozzárendelhetjük a következő, jelentésükben hasonló, de morfológiailag nem szimmetrikus oppozíciót alkotó lexémákat, változatos akcióminőség-jelölőik ugyanis még nem jelentik azt, hogy a jelentésük és szerkezetük közötti viszony – néhány kivételtől eltekintve: *sikít, ordít* stb. – nem ikonikus: *hörpint – hörpöl, jajdul – jajgat/jajong, kiált – kiabál – kiáltozik* (dem., disztr.), *kortyint/kortyant – kortyol, kurjant – kurjong/kurjongat, rikkant/rikolt – rikoltozik/rikácsol, ordít – ordibál/ordítózik, sercint – sercintget, sikkant/sikolt /sikít– sikong, szólít – szólongat, visít – visong/visongat*.

A legnépesebb 2. csoportosulásból néhány hagyományosan kezdő-duratív párba állítható formát kellett kiemelnem, ahol inkább a második tag vesztette el áttetszőségét: *kondul – kong, zendül – zeng, pendül – peng, csendül – cseng*.

1. táblázat. A hang- és fényhatások, valamint természetbeni mozgások képe: a mozzanatosság és iterativitás kettős rendszere

1. Emberi hangeffektusok	<i>böffen/böffent – böfög, csettent – csetteg, cuppant – cuppog, horkant/horkan – horkol/hortyog, hördül – hörög, hörpent – hörpög, hümmet – hümmetget/hümmöget, kordul – korog, köhint – köhög/köhécsel (dem.)/köhicsél (dem.), mordul – morog, nyekken/nyikkan – nyekeg, pisszen/pisszent – piszeg, szisszen/szisszent – sziszeg, prüsszen/prüsszent – prüsszög, szippant – szipog, szisszent – sziszeg, szusszan/szusszant – szuszog, tüsszen/tüsszent – tüsszög.</i>
2. Természetbeni hanghatások	<i>berren – berreg, cuppan – cuppog, csattan – csattog, csetten – csetteg, csikordul – csikorog, csobban – csobog, csorran/csurrán, csordul – csorog/csurog, csosszan – csoszog, csörren/cserdül/csördül – csörög, dobban – dobog, dörren/dördül – dörög, durran – durrog, fortyan – fortyog, harsan – harsog, hersen – herseg, kattan – kattog, kettyen – ketyeg, koccan – kocog, koppan – kopog, kottyan – kotyog, √kuttyan – kutyog, loccsan/lottyán – locsog/lotyog, löttyen – lötyög, nyekken – nyekeg, nyikordul – nyikorog, pattan – pattog, percen – perceg, √posszan – poszog, potyan – potyog, √pöffen – pöfög, puffan – pufog, rasan – rastog, reccsen – recceg, roppan – ropog, √rottyan – rotyog, sercen – serceg, szottyán – szotyog, toccsan – tocsog, zizzen – zizeg, zörren/zördül – zörög, zöttyen – zöttyög.</i>
3. Természetbeni mozgások, fényhatások	<i>billen – billeg, buggyan – bugyog, döccen – döcög, cseppen – csepeg/csepereg (dem.), csillan – csillog, feccsen – föcsög, fityen – fityeg, fröccsen – fröcsög, libben – lebeg, leffen – leffeg, libben – libeg, lobban – lobog, löttyen – lötyög, mozdul/moccan – mozog/mocorog, rezzen – rezeg, villan – villog, zörren – zörög.</i>

(A √ jellel a szótárakból hiányzó szavakat láttam el.)

3.3. A láb, a kéz, a fej, az arc, a szem mozgásainak képe. A grammatikai szabályosságú rendszer a testrészek mozgásainál felbomlani látszik, mindössze a hangeffektusok visszaadásánál találunk klasszikus mozzanatos-iteratív párokat (láb: *csosszan – csoszog, dobbant – dobog, toppan/toppant – topog/toporog*; kéz: *csettint – csetteg*). A többi igénél két eset lehetséges. Vannak olyanok, amelyek a két akcióminőséget kifejező elemek lineáris rendje $-(i)nt + -gAt$, a tartalom és a szerkezet között eddig nem tapasztalt ikonikus kapcsolat miatt érdemelnek figyelmet. A két marker egymásutánisága jól szemlélteti bennük, hogy az ismétlődést a pillanatnyiség megsokszorozódásaként konceptualizáltuk: *érint + érint + érint = érintget* (disztr.). Ilyen még a *legyint – legyintget, suhint – suhintgat*. Kijelenthetjük tehát, hogy az $-(i)nt$ mozzanatos képző után a $-gAt$ nagy valószínűséggel jelenhet meg az értelmezésem szerinti klasszikus iteratív szerepben, azaz a punktuális cselekvések ismétlődésének kifejezőjeként. Olyannyira, hogy a két

morféma együttese akár helyettesítheti a létező szótári formát: *pislantgat* = *pislog*, *kortyintgat* = *kortyol*.

Más esetben akkor töltheti be ezt a funkciót, ha pillanatnyiságot magába foglaló igekötő nélküli alapszóhoz társul. Kiefer (2006: 154) hét ilyen igét talált (szerintem a közöttük levő *ráz* inkább inherensen iteratív). Érdekes egybeesésnek tartom, hogy mindegyik a láb vagy a kéz egyik mozgását nevezi meg. Én valamivel több, egy tucatot meghaladó hasonló alakra leltem (a kövéren szedettek a Kiefer által is említettek): *csíp*, *csuk*, *dönt*, *emel*, *int*, *lép*, *márt*, *nyes*, *nyit*, *nyújt*, *simít*, *üt*, *von*. Valószínűsítem, hogy körüket nemigen lehet szélesíteni, mert – mint a csoport igéi jelzik – a punktuális mozgások ismétlődését nagyrészt ritkább iteratív jelölőt tartalmazó formák tükrözik.

A csoport tagjairól általánosságban megállapítható, hogy többnyire az ismétlődő cselekvések a szerkezetileg ikonikusak, vagyis morfológiai felépítésük leképzi tartalmi tagolásukat: *emelint*, *szurdos*, *vonogat*. Mellékjelentésként megjelenhet bennük az intenzitáscsökkenés vagy a cselekvés több tárgyra, helyre irányulása, az iteratív-deminutív és iteratív-disztributív akcióminőségek.

A láb és a kéz mozgásainak oppozíciói:

bök – *bökdös* (disztr.), *csap* – *csapkod/csapdos* (disztr.), *csíp* – *csipeget/csipdes* (disztr.), *csuk* – *csukogat* (disztr.), *dob* – *dobál* (disztr.), *dönt* – *döntöget* (disztr.), *emel/emelint* – *emelget* (disztr.), *fordít* – *forgat* (disztr.), *hajít* – *hajigál* (disztr.), *int* – *integet*, (disztr.), *kap* – *kapdos* (disztr.), *lép* – *lépeget* (dem.)/*lépked/lépedel/lépedégl* (dem.), *lök* – *lökdös* (disztr.), *márt* – *mártogat*, *nyes* – *nyeseget*, *nyit* – *nyitogat* (disztr.), *nyújt* – *nyújtogat*, *ránt* – *ráncigál*, *rúg* – *rugdos/rugdal* (disztr.)/*rugódozik* (dem.), *simít* – *simogat*, *szökell/szökik* – *szökdel*, *szökdécsel* (dem.), *szúr* – *szurdos*, *szurdal* (disztr.), *tapint* – *tapogat*, *taszít* – *taszigál* (disztr.), *tör* – *tördel* (disztr.), *ugrik* – *ugrál/ugrándozik* (disztr.), *üt* – *ütöget*, *vág* – *vagdos/vagdal*, *ver* – *veregget*, *von* – *vonogat*.

A fej és a fejen lévő érzékszervek mozgását visszaadó alakok közül a félkövérrrel szedettek a már taglalt sajtós ikonikus kapcsolat példái.

A fej, az arc és a szem mozgásainak oppozíciói:

biccent – *biccentget* (distr.), *bólint* – *bólintgat/bólogat*, *fintorit* – *fintorog*, *harap* – *harapdál* (diszt.), *hunyorit* – *hunyorog/sunyorog*, *kacsint* – *kacsintgat*, *pislant/pillant* – *pislog/pillog*, *tekint* – *tekintget*.

4. Az iterativitás többarcúságáról. A rövid ideig tartó cselekvések, történések szabályos, viszonylag gyors időközökben történő ismétlődése, miképpen a 3.2. alpontban láttuk, leginkább a hang- és fényhatásokhoz köthető. Az érzékelésnek azonban jellemzője az elnagyoltság is, következésképpen a sorozatos ismétlődés egybefüggő folyamatnak is tűnhet az érzékszervek számára: ●●● = — A durativitás

és az iterativitás egymásba mosódó percepcióját a nyelvünkben az bizonyítja, hogy az iterativitás a durativitás felé nyitott szemantikai kategória.

4.1. Folyamattá váló ismétlődés, avagy a tartós cselekvések kettős konceptualizációja: ••• = — Az érzékelés kettős, egyfelől általánosító, másfelől lényegkiemelő tulajdonságának ismeretében nem tekinthető véletlennek, hogy vannak iteratív markerrel bíró igék, amelyek ugyanazon szemantikai és akcióminőség-családba sorolhatók a hosszan tartó cselekvést megjelenítő tartós szinonimáikkal. *Beszél* – mondjuk arra, aki egybefüggően, hosszan mondja egymás után a szavakat. A 'beszélés' lefolyását azonban – most már a megszakításokra összpontosítva – azonosíthatjuk szünetekkel tarkított beszédelemek ismétlődésekként is. Nincs ez másképp a 'menés' és sok más cselekvés esetében sem, amint a 2. táblázatban látható. A morfológiai szerkezet – a helyyel-közzel kikövetkeztethető hangutánzó tövek (*krák-*, *hüp-*, *nyám-*) + az *-Og* iteratív marker itt is ikonikusan tükrözik a beszélőben rögzült cselekvésképet: a beszéd, a hangadások és a mozgás különféle megvalósulásai ismétlődő részegységekből állnak össze tartós cselekvésekké. Megjegyzem, az állatok hangadását néhány kivételtől eltekintve (*buffant* – *buffog*, *röffent* – *röfög*, *vakkant* – *vakog/ugat*) csak a „páratlan”, vagyis az egyszeri hangjelenséget kifejező formák nélkül adjuk vissza: **hápint* – *hápog*, **nyávin* – *nyávog* stb. (lásd 2. táblázat). Feltételezésem szerint a kétféleképpen tükrözött cselekvések köre további kutatásokkal bővíthető lenne. Érzékeltetésképpen: a *lélegzik* szinonimakörében ott találjuk a *liheg*, *piheg*, *hörög*, *szortyog*, *√szotyog*, *szörtyög* stb. formákat, az eszik helyettesíthető a *csámcsog*, *csemcseg*, *nyámmog* stb. lexémákkal. A kettős, iteratív-duratív akcióminőség-jegyek keveredésének több nyoma is fellelhető ezeknél az igéknél: az *-Og* érzékelt iteratív funkciója érhető tetten abban, hogy a zömükhöz nem tudjuk a *-gAt*, főként duratív igékhez járuló képzőt hozzátenni: **hüppögget*, **nyámmoggat*. Tartósként fogjuk fel ellenben azokat, amelyek elvesztették morfortaktikai, morfoszemantikai áttetszőségüket, vagyis amelyekben a morfémahatárok nem azonosíthatók a beszélő számára, és a *-g* ismétlődést jelölő funkciója is elhomályosult. Ezt támasztja alá, hogy létezik deminutív változatuk (az intenzitáscsökkenés a tartósság velejárója): *cseveg* → *cseverészik*, *fecseg* → *fecserészik*, *gagyog* → *gagyarászik*, *kacag* → *kacarászik*. Ugyanez igaz az *-l* elvesztett iteratív jelentésére: a táblázat *l* végű igéi tartós akcióminőségű igeként viselkednek, következésképpen akár *-gAt*-tal is módosítható a tartalmuk: *császkálgat*. (Az *l*-ben egyik legrégebb gyakorító képzőnk azonosítja a történeti nyelvészet, vö. Simonyi i. m. 396.)

2. táblázat. Tartós cselekvések iteratív markerekkel

emberi beszéd 'beszél, szól'	<i>csacsog, csacskálkodik (rég), csángál (táj), cserfel (táj), cseveg, cseverészik (dem.), dadog, dohog, fecseg, gagyog, gagyarászik (dem.), gőgicsél (dem.), hákog, hurrog, √kummog, locsog, karattyol, krárog, nyekog, pufog, rebeg, pusmog, sápag, selypeg, suttog, sutyorog, társalog, tereferél, zajong, zsi bog, zsi bong</i>
állatok 'beszéde'	<i>brekeg, brummog, cincog, csipog, cserreg, csicsereg, csirreg, csetteg, csivog, donog, dong, döng, dörmög, gágog, hápog, huhog, károg, kurrog, mekeg, nyihog, nyávog, nyüszög, nyervog, rőfög, sziszeg, sziszereg, vakog, varcog, vartyog, vernyog, víjjog, vinnyog, zümmög</i>
dolgok, tárgyak, gépek stb. hangadása	<i>cseng, bong, cseng-bong, dong, döbög, döng, dönget, dönög, döbörög, dübörög, √priütyög, susog, susutorog, zeng, kong, peng, töfög, √zobog, √zubog, zsong</i>
'sír'	<i>acsarog, bög, hüppög, jajong, nyafog, nyávog, nyekog/nyekereg, nyög, nyögdecsel (dem.), nyöszörög/nyöszög (táj), oázik, óbégat, picsog, pityereg, szepeg, szipog, zokog</i>
'nevet'	<i>göcög, gurgulázik, hahotázik, heherészik (dem), kuncog, kuncorog, röhög/rötyög/röcög, röhécsel/röhigcsél (dem)/rötyörészik (dem), vigyorog, vihog, vihorászik (dem)</i>
'lassan, kevésbé intenzíven megy'	<i>ballag (eredetét tekintve a billeg párja), andalog, ballagdál (táj), ballókál (táj), bandikál (táj), bandukál (táj), bandukol, battyog, biceg, kullog, cammog, kutyagol, kutyog (táj), mendegél, slattyog, típeg, totyog/tötyög, vánszorog</i>
'időben hosszan vagy több irányban megy' (duratív-disztributív akcióminőség)	<i>bóklászik, császkál, csavarog, csámborog, cselleg, cselleng, kóborol, kódorog, kóvályog; kujtorog, lézeng, lödörög, lödöng, mászkál, ólálkodik, ódöng, ógyeleg, rohangászik, sompolyog, sunnyog, ténfereg, tekereg; ücsörög, setteng, teng-leng; vándorol</i>

4.2. Tartós (inherensen iteratív) akcióminőségű cselekvések. Duratív/iteratív? – iteratív deminutív/disztributív akcióminőség-viszony: —/••• ↔ •••: *teker – tekerget*. Ezt a csoportot már csak a jelentése köti az előző alcsoporthoz, mivel az ide tartozó igék hasonló és ismétlődő fázisokból álló cselekvéseket írnak le, de nyelvi jelölő nélkül, vagyis az ismétlődés csak tapasztalatokra épülő, implikált eleme a jelentésüknek, például: *teker*: „körben, gyűrű módjára többszörösen vmire vagy vmi köré csavar” (ÉrtSz. VI. 566). A *-gAt* olvasatomban mintha mozzanataira bontaná a cselekvéseket, vagyis felerősíti a cselekvésfolyamatban az ismétlődés jelentéselemét, de a két járulékos akcióminőség, az intenzitáscsökkenés vagy a disztributivitás, esetleg egyszerre mindkettő is kifejezhető vele: *rakosgatta a könyveket a polcra*. Az *-l* végűeken kívül ebben a csoportban társulásban a *hadonászik* is elvesztette áttetszőségét (a *legelészik, heverészik* gyakoritóként számon tartott *-Ász* képzője van benne).

Tartós (inherensen iteratív) cselekvések és deminutív, valamint disztributív változataik:

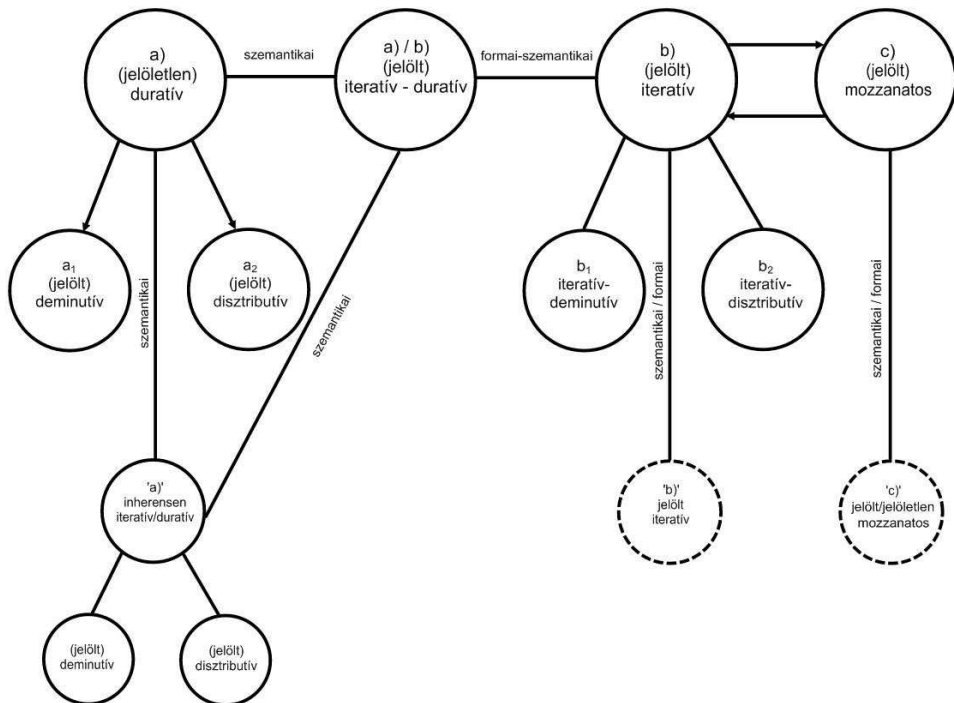
cibál – cibálgat, csóvál – csóválgat, dörzsöl – dörzsölget, fricskáz – fricskázgat, hadonászik – hadonászgat, kapar – kapargat/kaparászik, kavar – kavargat, kever – keverget, ken – keneket, kotor – kotorászik, nyal – nyalogat, rág – rágicsál, ráz – rázogat, rak – rakogat/rakosgat, szed – szedeget, teker – tekerget, tép – tépdes, tépeget, turkál – $\sqrt{\text{turkászik}}$, vakar – vakargat, vakarászik, ver – vereget.

A fenti igék kapcsán felvetődhet a kérdés, meg tudjuk-e ragadni az ismétlődő mozzanatokból álló tartós lefolyású cselekvéssorok pillanatnyi elemét, vagyis léteznek-e az inherensen iteratív cselekvéseknek egyszerűséget kifejező képe. A válasz igen: szintaktikai eszközökkel (pl. *tekert egyet rajta*) vagy morfológiaikkal (pl. ige kötővel: *megrázta*) tudjuk ábrázolni az egyszerűséget, de néhány mozzanatos képzős példát is találtam: *csavar – csavargat – csavarint, habar – habargat – habarint, pödör – pödörget – pödörít/pödörint, sodor – sodorgat – sodorint/sodorít.*

5. Összegzés. Munkámban a hanghatásoknak, az emberi testrészek mozgásainak, tipikus cselekvéseinek nyelvi képét rajzoltam meg. A pillanatnyi hanghatásokat, cselekvésmozzanatokat, ezek ismétlődését, valamint az ismétlődés folyamattá válását megjelenítő homogén ige csoportokon keresztül azt követtem végig, miképpen dolgozza fel az emberi tudat az érzékszervekkel felfogott tapasztalásokat, hogyan alakítja át mindezt a nyelvi forma és a tartalom legtöbbször ikonikus egységévé a verbalizációs műveletekben. Az elemzéseim alapján nyert képet az 1. ábrában foglaltam össze. Az időbeli kiterjedtség, a durativitás legáltalánosabb cselekvésmélynünk, amelyet jelöletlensége is alátámaszt: a) kategória. Ebben a csoportban a nyelvi jelölővel hozzáadott jelentés az időbeli elhúzódságból adódó intenzitáscsökkenés, valamint a több argumentumra való irányulás lehet: a_1, a_2 al-kategóriák (*énekel – almákat rajzolgat*). Az ellenpólust képviselő mozzanatosságának mint egyedi percepció élménynek a megjelenítője az *-An(t)* képző: c) család (*toppant, villan*). A korpuszom szükségessé tette az imént említett cselekvések egymást követő megsokszorozódásának *-Og* morfémás elkülönítését (b) csoport), valamint az iterativitás hozadékaként jelentkező deminutív és disztributív altípusok létrehozását (b_1, b_2). A két akcióminőség-csoport egymást feltételező, szabályos grammatikai jegyekkel rendelkező igeosztályt alkot. A c) és a b) csoportosulásokat szemantikai, illetve formai jegyek kötik az azonos kódú fő típusokhoz. A formai rokonságon a mozzanatosság, iterativitás ikonikus kifejezését értem. Az c)-ben vagy pillanatnyiságot kifejező alapigéket találunk (*lép, nyit*) vagy *-int* mozzanatos markert magukba foglalókat: *legyint, érint. Ismétlődésük megjelenítése* (hacsak nincs szótári megfelelőjük) derivációs művelet eredménye: *nyitogat, érintget, integet, ütöget, vereget*. Mivel a cselekvések, történések tartós lefolyása és a kisebb megszakításokkal tarkított ismétlődések egymásba folyó ingerek lehetnek az érzékelés számára, az iterativitás a durativitás felé is nyitott kategória.

Az iterativitás és tartósság közötti kapcsolatot egyfelől az ismétlés markerét hordó, a) és b)-vel jelölt iteratív/duratív igeosztály (*típeg, csacsog*), valamint az inherensen iteratív igeik (a): *ráz, teker*) jelentik. Az előbbieket intenzitáscsökkenése ritkábban és egyedi képzővel jelenítődik meg (*cseverészik*), míg az utóbbiakkal a *-gAt* a kontextustól függően töltheti be ezt a szerepet, de disztributív tartalmat is nyerhetnek vele.

Dolgozatom nem titkolt célja volt, hogy hidat építsen az akcióminőség formai megjelenítéséről szóló eltérő nézetek között, vagyis amellett érveltem, hogy az igeikötős és a *-gAt* morfémás, általam derivációsnek nevezett akcióminőségek mellett a pontualitás és az iterativitás megragadható grammatikai jegyek alapján azonosítható lexikai igeosztályokban a nyelvünkben, ékesen bizonyítva a grammatika és a világlátás szoros egységét, a bennük megjelenített tartalmak fontosságát beszélőközösségünk számára. Anna Wierzbicka ide illő gondolatát idézve: “While obviously words are carriers of meaning, it is less obvious that grammatical categories of a language also encode meaning. But in fact this is what grammar is all about: certain meanings are so important to communities of speakers that they become not just lexicalized (linked with individual words) but grammaticalized, that is embodied in the language’s structural patterns” (Wierzbicka 2006: 171).

1. ábra.

A mozzanatoság, iterativitás és durativitás rendszere a magyar nyelvben

SZAKIRODALOM

- Balassa József 1943. *A magyar nyelv könyve*. Budapest, Dante Könyvkiadó.
- Bencédy József–Fábián Pál–Rác Endre–Velcsov Mártonné 1971². *A mai magyar nyelv*. Budapest, Tankönyvkiadó.
- Bondarko, A. V. Aspektualnost. In: Bondarko, A. V. (szerk.) *Teorija funkcionalnoj grammatiki*. Moszkva, Nauka, 40–63.
- Brugmann, Karl 1885. *Griechische Grammatik*. 4. verm. Aufl. b. v. A. Thumb. München, Beck.
- Comrie, Bernard 1976. *Aspect. An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Dressler, Wolfgang U. 1987. Word Formation (WF) as part of natural morphology. In: Dressler, Wolfgang U.–Mayerthaler, Willi–Panagl, Oswald–Wurzel, Wolfgang Ullrich. (eds.): *Leitmotifs in Natural Morphology*. Amsterdam, John Benjamin Publishing Company. 99–126.
- ÉrtSz. = A magyar nyelv értelmező szótára 1978–1980. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Fabó Kinga 1989. A gyakorító és mozzanatos igék morfológiája és szemantikája. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* XVII: 31–48.
- Fehér Krisztina 2013. A morfoszintaktikai szabályok és a pszicholingvisztika. In: Benő Attila–Fazakas Emese–Kádár Edit (szerk.): „...*hogy legyen a víznek lefolyása...*”. Köszöntő kötet Szilágyi N. Sándor tiszteletére. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 151–69.
- Forsyth, J. 1970. *A grammar of aspect*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Fülei-Szántó Endre 1980. Gondolatok az akcióminőség és az igekötők rendszerének összefüggéséről. *Nyelvtudományi Értekezések* 104: 329–32.
- Givón, Talmy. 1985. Iconicity, isomorphism and non-arbitrary coding in syntax. In: *Iconicity in Syntax*. In: John Haiman (ed.): *Iconicity in Syntax*. Amsterdam, John Benjamins, 187–220.
- Haiman, John 1980. The iconicity of grammar: isomorphism and motivation. In: *Language* 56/3: 15–540.
- Isačenko, A. V. 1962. *Die russische Sprache der Gegenwart. Teil I. Formenlehre*. Halle, Niemeyer.
- Jakobson, Roman 1971. Quest for the essence of language. In: *Selected Writings*. The Hague. Mouton, 697–708.
- Jakobson, Roman 1972. A nyelv szemiotikai vizsgálata. In: *Hang – jel – vers*. Budapest, Gondolat Kiadó, 112–61.
- Kiefer Ferenc 1992. Az akcióminőség. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan 1. Mondattan*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 817–23.
- Kiefer Ferenc 1996. Az ismétlődés fajtái, nyelvi kifejezőeszközei és szemantikai ábrázolása. *Néprajz és Nyelvtudomány* 37: 111–9.
- Kiefer Ferenc–Ladányi Mária 2000. Az akcióminőség. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 817–23.
- Kiefer Ferenc 2006. *Aspektus és akcióminőség különös tekintettel a magyar nyelvre*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Komáromi Csipkés György 1655. *Hungaria Illustrata...* Utrecht.
- Laczó Krisztina 2000. Az alaktan tárgya és alapkategóriái. In: Keszler Borbála (szerk.): *Magyar grammatika*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 37–50.
- Ladányi Mária 2007. *Produktivitás és analógia a szóképzésben: elvek és esetek*. Budapest, Tinta Könyvkiadó.
- Kouwenberg Silvia–Darlene LaCharité. 2005. Less is more. Evidence from diminutive reduplication in Caribbean Creole languages. In: Bernhard Hurch (ed): *Studies on reduplication*. Berlin–New York, Mouton de Gruyter, 533–545.
- Mayerthaler, Willi 1981. *Morphologische Natürlichkeit*. Tübingen, Niemeyer.
- Mattes Veronika 2006. *One form – opposite meanings? Diminutive and augmentative interpretation of full reduplication in Bikol*. Paper presented at Tenth International Conference on Austro-nesian Linguistics. 17–20. January 2006. <http://www.sil.org/asia/philippines/ical/papers.html>. (2013. január 14.)
- Moravcsik Edit 1978. Reduplicative constructions. In: Greenberg, J. H. (ed.) *Universals of Human Language*. Vol. III. Stanford, Stanford University Press, 297–334.

- Papp Ferenc 1969. *A magyar nyelv szavégmutato szótára*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Pátrovics Péter 2004. *Az aspektus története és tipológiája*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Peirce, Charles Sanders 1994. *Peirce on Signs: Writings on Semiotic*. James Hoopes (ed.): Chapell Hill, University of North California.
- Pete István 1983. Az igeszemlélet, a cselekvés megvalósulásának foka, a cselekvés módja és minősége a magyar nyelvben. *Magyar Nyelv* 137–49.
- Regier, Terry 1998. Reduplication and the arbitrariness of a sign. In: M. Gernsbacher–S. Derry (eds.): *Proceedings of the Twentieth Annual Conference of the cognitive Science Society*. Mahwah, NJ, Lawrence Erlbaum Associates, 887–92.
- Seljakin, M. A. 1987. Sposobi dejstvija v polje limitativnosti. In: Bondarko, A. V. (szerk.): *Teorija funkcionalnoj grammatiki*. Moszkva, Nauka, 63–84.
- Simonyi Zsigmond 1895. *Tüzetes magyar nyelvtan történeti alapon*. I. köt. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- Szegedy-Maszák Mihály 1975. C. S. Peirce. In: Horányi Özséb–Szépe György (szerk.): *A jel tudománya*. Budapest, Gondolat Kiadó, 19–42.
- Szenczi Molnár Albert 1610. *Novae Grammaticae Ungaricae...* Hanau.
- Temesi Mihály 1961. Az ige fajtái. In: Tompa József (szerk.): *A mai magyar nyelv rendszere* 1. Budapest, Akadémiai Kiadó, 208–10.
- Tompa József 1961. *A mai magyar nyelv rendszere*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- H. Varga Márta 2012. A singulare tantumról a számjelölés kapcsán. *Nyelvtudományi Közlemények* 108: 345–56.
- Wierzbicka, Anna 2006. *English. Meaning and Culture*. Oxford–New York, Oxford University Press.

Szili Katalin

egyetemi docens

ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi
és Finnugor Intézet

SUMMARY

Szili, Katalin

The representation of sound effects and human body part movements in Hungarian: Comments on the issue of Aktionsart

This paper discusses the linguistic representation, in Hungarian, of human and other sound effects, as well as of major movements of the hand, foot, or head, in the framework of natural linguistic theory. We study the oppositions of words referring to momentary sound effects or actions and sets of their repetitions, as well as groups of verbs found along the cline of iterativity to durativity, to see how sensory experience is processed by human cognition, how it is transformed into an iconic unity of linguistic content and form in the course of verbalisation. With a reconsideration of formal features of Aktionsart, we argue that there are two ways in which Aktionsart is represented in Hungarian: on the one hand, it can be a lexical category of verb classes exhibiting definite grammatical features of punctuality vs. iterativity; on the other hand, it can also result from derivational processes.

Keywords: Aktionsart, iconicity, instantaneousness, iterativity, durativity